

ביקורת ספרים

חזרה לימי הביניים: המספרים הסודיים של התנ"ך
ישראל קנוהל, השם. המספרים הסודיים של התנ"ך ותעלומת
יציאת מצרים
הוצאת דביר, אור יהודה תשע"ב – 2012, 256 עמודים

מאיר בר-אילן

ישראל קנוהל הוא פרופסור למקרא באוניברסיטה העברית המופקד על הקתדרה למקרא על שם יחזקאל קויפמן. לאחרונה ראה אור ספרו החדש אשר עוסק בתעלומת יציאת מצרים ובנושאים מקראיים שונים, כדרך המחקר הקלאסי במקרא: זיקה למקורות, תיארוך טקסטים, וכיוצא בזאת.¹ בנוסף על כך, במהלך המחקר, משולבות תובנות הכרוכות במספרים, תוך ניסיון להסיק מסקנות שונות מן המספרים הנדונים. העיסוק במספרים מהווה, אמנם, חלק קטן יחסית מהמחקר, אך הוא מהווה חלק חשוב בו, אם לא 'החשוב', כפי שניכר הדבר הן משם המשנה של המחקר, והן משמות הפרקים, ובהם: פרק ראשון: 'המספרים הסודיים של התנ"ך'; פרק שני: 'המבנה והצופן המספרי של מזמור סח בתהלים'; פרק שביעי: 'חרן, האל סין והמספרים הסודיים', ופרק אחד-עשר: 'הצופן המספרי והדתי של ברכת משה'.

יתרה מזו, בבוא קנוהל לתאר את הישגי מחקרו ביחס לשירה המקראית כותב הוא כך (עמ' 149):

ממחקרי עלה כי שירות אלה הן יצירות מוקפדות הערוכות בתבניות מספריות מדוקדקות ומחושבות. הערכים המספריים של הצלעות והמילים במבנים הספרותיים שבשירות האלה משקפים, כנראה, ייצוגים מספריים של השם המפורש בדרך של גימטריה (חיזוק להשערה זו ראו בנספח ז). הממצא הארכיאולוגי מראה כי האמצעי של שימוש

1 כמה מרעיונותיו של הספר ראו אור בלבוש אנגלי. ראה: I. Knohl, "Sacred Architecture: The Numerical Dimensions of Biblical Poems", *Vetus Testamentum* 62 (2012), pp. 189-197

באותיות האלף-בית לשם ייצוג מספרי נשמר בסוד בקרב יוצרי השירות המקראיות במשך יותר מאלף שנה.

ברור, אפוא, שהמספרים הסודיים בשירה המקראית אשר נחשפו על ידי קנוהל הם עיקר גדול בשיטתו, והדיון להלן יתמקד בהם, ובהם בלבד, מבלי לשים לב להיבטיו האחרים של המחקר. ברם, קודם שנבוא לבחון את שיטתו של קנוהל ועל תרומתו למדע, חובה להבהיר לקורא מהו 'מצב המחקר' בתחום העוסק במספרים המקראיים, ורק לאחר סקירה תמציתית זו של 'מצב המחקר' יידונו דבריו של קנוהל.

א. חקר המספרים בתנ"ך

במהלך אלפי שנות פרשנות למקרא (והספרות הכללית), התפתחו שיטות מחקר שונות ביחס לפרשנות של מספרים המובאים בטקסט או נלמדים ממנו. ניתן למיין את כל השיטות תחת שתי אבחנות-יסוד: השיטה האחת דנה במספר הקיים בטקסט ומנסה לבאר אותו, בעוד שהשיטה השנייה עוסקת בטקסט ומייחסת לו מספרים שאינם בטקסט תוך ניסיון לעמוד על משמעותם. להלן מצוינות השיטות השונות, והן מוגדרות תוך הבאת דוגמאות; הכל בקיצור.

1. מספר קיים בטקסט:

מספר הקיים בטקסט עשוי להתפרש באחת מכמה דרכים (או אף כולן כאחת):

- (א) פילולוגית: כמו כל טקסט, גם מספר המופיע בטקסט, בין אם כמלה כתובה ובין אם כספרה, טעון בירור ביחס למקוריותו. לדוגמה, כאשר בטקסט מקראי אחד מופיע המספר 30 ובמקבילה, בטקסט ספרותי אחר, מופיע 80, ראוי לבחון מהו המספר המקורי שכתב הסופר, כדרכו של כל מחקר העומד על דרכי המסירה של הטקסט ועל שיבושיו האפשריים.²
- (ב) ספרותית-לשונית: לדוגמה, המספר מופיע בטקסט כאמצעי ספרותי להביע רעיון כלשהו, כגון: 'יִסַּף עֲלֵיכֶם פָּכֶם אֶלֶף פְּעָמִים', וברור לכל כי אין 1000 כאן במשמעות של מספר מדויק, אלא מדובר בלשון הפלגה

2 H. L. Allrik, "The Lists of Zerubbabel (Nehemiah 7 and Ezra 2) and the Hebrew Numeral Notation", *BASOR* 136 (1954), pp. 21-27; J. Barton Payne, "The Validity of the Numbers in Chronicles", *Bibliotheca Sacra* 136 (1979), pp. 109-128, 206-220

- (התואמת את התוכן: ברכה). דוגמה אחרת להופעת מספר בטקסט ניתן לראות כאשר מובאים שני מספרים ברצף, בדרך כלל במתכונת של $1 + X \setminus X$, מתוך מטרה ליצור דירוג רעיוני.³
- ג) היסטורית-דמוגרפית: ביקורת היסטורית-דמוגרפית על מספר קיים על מנת להוכיח את היתכנותו או לדחותו תוך ניסיון להסביר את היווצרותו. לדוגמה, בסוף שמ"ב מסופר כי מספר יוצאי הצבא של דוד המלך היה 1,300,000, והחוקר המודרני חייב לשאול האם מספר זה אפשרי.⁴ לשיקולים ההיסטוריים, ובהם כרונוגרפים, יש להוסיף שיקולים דמוגרפיים, כמו גם עיון במספרי צבאות שונים במהלך ההיסטוריה.
- ד) גימטריה: ביאור מספר על פי שוויון-ערך בין המספר לבין מלה כלשהי. לדוגמה, כתוב בתורה שאברהם שלח 318 חניכים, ומחבר מדרש משנת ר' אליעזר (בתקופת הגאונים),⁵ פירש מספר זה כ'אליעזר' עבד אברהם, פירוש שהתקבל על ידי רש"י. גישה פרשנית זו יש לדחות מפני כמה סיבות: (1) אינה פשוט (הפכה רבים ליחיד); (2) שרירותיות (ניתן 'לתרגם' את המספר 318 גם ל'בני אהרן', ל'ישוב' ועוד); (3) אין בכוחה להסביר מספרים אחרים המופיעים בכתוב; וראה עוד להלן.
- ה) נומרולוגיה: ביאור מספר המופיע בטקסט, לכאורה באקראי, כמספר בעל משמעות, תוך ניסיון לחשוף את משמעותו. כמדומה ששיטה פרשנית זו מיוצגת בספרות התלמוד במקרה אחד בלבד (סנהדרין צג, ע"א-ע"ב): 'אמר רבי תנחום, דרש בר קפרא בציפורי: מאי דכתיב (רות ג, יז) 'שש השערים האלה נתן לי'; מאי שש השערים?... אלא, רמז [רמז] לה שעתידין ששה בנים לצאת ממנה שמתברכין בשש [שש] ברכות, ואלו הן: דוד, ומשיח, דניאל, חנניה, מישאל ועזריה'. מבלי לדון בטיבו של פירוש זה למספר 6, ראוי לשים לב לעצם השיטה לפיה סבור הפרשן (כי למרות שלכאורה הופעת המספר היא אקראית, הרי) שמספר המופיע בטקסט ראוי לפירוש. בשיטה זו הלכו פרשנים נוספים, גם אם מעטים,

3 י' זקוביץ, "על שלושה... ועל ארבעה", חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה, ירושלים תשל"ט (הוצאת מקור).

4 במייסד השיטה ניתן לראות את: John William Colenso, *The Pentateuch and Book of Joshua*, I-II, London: Longman, 1862-1863

5 גישה פרשנית דומה, המפרשת מספר כמושג, ניתן למצוא כבר באגרת בר-נבא, במאה השנייה לספירה, שם פורש המספר 318, שנכתב באותיות: T - 300 הוא הצלב, ו-18 נכתב באותיות I H - 2, שתי האותיות הראשונות בשמו של ישו, מעין: ישו על הצלב.

במרוצת הדורות,⁶ ולשיטה זו הקדשתי שני ספרים ועוד כמה מאמרים אשר לא כאן המקום לדון בהם ובזיקתם לפיתגורס.⁷

2. מספר שאינו קיים בטקסט:

(א) גימטריה: קביעת ערכה המספרי של מלה בטקסט, ויצירת זיקה בין המלה לבין המספר. לעתים על גישה פרשנית זו נבנית קומה נוספת ביצירת זיקה בין המספר שהתקבל לבין מלה אחרת, כך שנוצרת זיקה פרשנית בין שתי מלים שונות, כגון: 'מכה רעהו ב־ס־ת־ר' = 660 = רכיל־ת. לדוגמה, במסכת סופרים טז, ה כתוב: 'אמר ר' ינאי: תורה שנתן הקדוש ברוך הוא למשה, ניתנה לו בארבעים ותשעה פנים טמא, ובארבעים ותשעה פנים טהור, שנאמר ודגל־ו, בגימטריא ארבעים ותשעה הוא'. אין צורך להרחיב בדוגמאות, כי רבות הן (בספרות התלמוד בלבד ידועות עשרות רבות). פרשנות גימטרית מעטה מובאת בפירושו רש"י על התנ"ך (מן המקורות שעמדו לפניו), ופרשנים מאוחרים הוסיפו פירושים מסוג זה למכביר. בפרשנות גימטרית הלכו ר' יהודה חסיד, ר' יעקב בעל הטורים, וכמה מגדולי החסידות. ואולם, למרות ששיטה זו נתקדשה בעם ישראל, רוב המפרשים, ובוודאי המודרניים, נזהרו מלהשתמש בה, גם אם לא נימקו את דעתם בצורה מפורשת, מן הסתם מחשש להיראות כיוצאים כנגד המסורת. על אף 'סבל הירושה', חובה להכיר בכך שכל הפרשנות הגימטרית חסרת־ערך הואיל ומדובר בהיקש לוגי מוטעה, והטוען למשמעות פרשנית של השיטה הגימטרית לא רק מתעלם מהמושג 'אקראיות', אלא שאף משלה את עצמו בהישג־שווא.

(ב) צפנים בתורה: מציאת מושגים שונים בכתוב המקראי באמצעות דילוג על מספר אותיות קבוע תוך הגדרת התגלית כ'צופן', והצגת הממצא כתוצאה שאין להסבירה אלא בקדושתו של הטקסט ומקורו האלוהי. בשיטה פרשנית זו החל רבנו בחיי בן אשר (בראשית ב, ג), וקמו לו

6 פרשנות נומרולוגית ניתן להכיר גם בכתביהם של: התרגום המיוחס ליונתן, רב נחשון גאון, רב סעדיה גאון, מדרש תדשא, ר' שמעיה השושני, ר' אלעזר מגרמייזא, ר' שמואל בר' יהודה אבן תיבון, ר' דוד עדני, ואחרים.

7 מ' בר-אילן, נומרולוגיה בראשיתית, רחובות תשס"ד; הנ"ל, נומרולוגיה מקראית, רחובות תשס"ה. בספרים אלו הובאו דוגמאות רבות לפרשנות מספרית בתנ"ך, תקדימים וביבליוגרפיה מקיפה על נושא זה (בספר המאוחר יותר הרשימה ארוכה יותר). אשר למסורת הפרשנות שאינה יהודית, ראה: Jean-Pierre Brach, "Number Symbolism", in: W. J. Hanegraaff with A. Faivre, R. van den Broek, & J. P. Brach (eds.), *Dictionary of Gnosis and Western Esotericism*, Leiden: Brill, 2006, pp. 874-883

ממשיכים, במיוחד בדורנו, ושיטה זו קנתה לה חסידים אף בין הנוצרים. לפי שעה יצוין רק זאת כי קיימות תוכנות שונות אשר מדגימות את שיטת הצפנים בתורה לא רק על התנ"ך כי אם גם על הברית החדשה (בתרגום עברי), ונמצא שכל הרואה בשיטת הצפנים מכשיר לגילוי אמת דתית חייב לשאול את עצמו מה המשמעות (הדתית?) להימצאותם של צפנים מעין אלו בברית החדשה. יתר על כן, התברר כי ניתן לזהות 'שביעיות' (מסוגים שונים), בנאומו המפורסם של א' לינקולן בגטיסברג, ואף שהתנ"ך השפיע רבות על לינקולן ספק אם תגלית זו תשכנע את הקורא לראות בלינקולן את שליחו של האל. למעשה, שיטת הצפנים מגלה תבנית בטקסט והיא מייחסת לו משמעות בעוד, שלמעשה, מדובר בסוג של אקראיות.⁸ עקרונית יש לראות בתגליות של שיטת הצפנים 'תגליות-לכאורה' כמו גם סוג מסוים של אשליה עצמית (ואף דתית), ותפישת לקויה של המדע וחקר הטקסטים. נדמה שחסידיה של שיטה פרשנית זו מושפעים מפרשנים בעלי אישיות כריזמטית, אשר בכוח אישיותם הוצגה 'מיסטיקה של מספרים' כמובנית בטקסט.

ג) מחקר כמותי: מספור חלקים מהטקסט, וביאור המספר העולה מכך. מספור מעין זה עשוי להתייחס לקטעים מן הטקסט, החל ממספור של אותיות, עבור למספר מלים (מלים ברצף; 'מלות מפתח'; או אזכרות), וכלה בפסוקים ובפרקים. כבר חז"ל עסקו במספור מעין זה, אף אם לא בדרך שיטתית. לדוגמה במשנה נדרים ג, יא הובאה דרשה זו: 'רבי ישמעאל אומר: גדולה מילה שנכרתו עליה שלש עשרה בריתות'. כלומר, בכראשית יז, הפרק העוסק בברית מילה, מובאת המלה 'ברית' 13 פעם, וריבוי פעמים זה של המלה – מעין התקדים של 'מלה מנחה' – מביע, לדעת ר' ישמעאל, את חשיבותה של מצוות מילה (אף כי אין ביאור למספר 13). כיוצא בכך, במשנת ידים ג,ה שנו חכמים: 'ספר שנמחק ונשתיר בו שמונים וחמש אותיות כפרשת "ויהי בנסע הארץ" (במדבר י, לו), מטמא את הידים'. לאמור, מנו חכמים פרשה קטנה זו המוסגרת בין שתי אותיות נו"ן הפוכות, ומצאו כי יש בה 85 אותיות, ומספור האותיות הפך להיות אמת-מידה הקובעת את השיעור המינימאלי להגדרת 'ספר' המטמא את הידיים (ושוב ללא ביאור למספר 85).⁹

8 John A. Paulos, *Innumeracy: Mathematical Illiteracy and Its Consequences*, New York: Hill and Wang, 1988; Dudley Underwood, *Numerology, or, What Pythagoras wrought*, Washington, D.C.: Mathematical Association of America, 1997

9 למספור של אזכרות, שם ה', בטקסט, ראו: תוספתא ברכות ג,כה, מהר" ליברמן עמ' 17;

כידוע, פרשנות חז"ל למקרא איננה שיטתית, ודי לומר עתה כי שיטת המספור הכמותי של הטקסט לא הותירה את רישומה על הפרשנות הקלאסית והמודרנית, למעט מקרה אחד (בפסוק הראשון לתורה יש 7 מלים ב-28 אותיות; ראב"ע וקאסטו). עם זאת, המקרה הבודד לא הפך לתקדים פרשני שמכוחו נוצרו פירושים נוספים, ואף שראב"ע טען כי יותר מ-100 סודות מצויים בכתוב המקראי הרי שאף לא סוד אחד נחשף כתוצאה ממספור מלים או אותיות. לשם השלמת התמונה רק יצוין כי אנשי המסורה היו סופרים את האותיות את המלים ואת הפסוקים בתורה, וידועות כמה דרשות ההולכות בדרך זו.¹⁰ מכל מקום, המספור של אנשי המסורה היה חף מכל מיסטיקה, והוא נועד, ככל הנראה, לשלוש מטרות פראקטיות: (1) שמירת הנוסח המדויק באמצעות מספורו (בדומה ל'ספרת בקורת' בימינו);¹¹ (2) מספורו הכמותי של הטקסט מאפשר לסופר תכנון מוקדם של חיתוך הקלף, וחלוקת הטקסט על גביו. (3) מספור הפסוקים והפרקים מאפשר חישוב של עלות הכתיבה, כתיבה אשר נמדדה בעולם העתיק על פי מספר השורות (סטיכומטריה).

לצורך אבחונה של שיטת המספור הכמותי יש לציין, תחילה, כי שיטה זו – המייחסת מספר כלשהו לטקסט נטול-מספר – אינה אלא אחתה 'התואמת' של שיטת הצפנים. שיטות אלו אינן מכירות במושג אקראיות, או: הסתברות סטטיסטית (חשיבה מתמטית שפותחה במאה ה-19), והן בעלות אופי דרשני, ויוצרות אשליה של גילוי (בעיקר כאשר הנמענים הם קהל דתי, לאו דווקא יהודי). בנוסף על כך יש לקבוע כי חישוב כמותי של טקסט כלשהו הוא חסר-ערך ביחס להבנת הטקסט או הערכתו. לדוגמה, בספר בראשית יש 50 פרקים ובספר תהלים יש 150 פרקים (במספור המאוחר), אך אין לכך כל משמעות (הן ביחס למספר ה'שירים' בספר תהלים, והן בכך שמספר הפרקים אינו מלמד דבר על מספר המלים: מספר המלים שבספר בראשית גדול ממספר המלים בספר תהלים).¹² הכמות אינה הופכת לאיכות, והגילוי כי בשירה מסוימת מספר

פסחים ג, ע"ב; ירושלמי חגיגה סוף פרק ג, עט [ע"ד]; ועוד.

10 קידושין ל, ע"א; חגיגה טו, ע"ב; ויקרא רבה כג, מהדורת מרגליות עמ' תקכח; שיר השירים רבה א, יא; במדבר רבה יא, ג; ועוד.

11 בערובין יג, ע"א מספר ר' מאיר, שהיה סופר, כי ר' ישמעאל אמר לו: 'בני, הוי זהיר במלאכתך, שמלאכתך מלאכת שמים היא, שמא אתה מחסר אות אחת, או מיתר אות אחת, נמצאת מחריב את כל העולם כולו'. נמצא שספירת האותיות בידי הסופר נועדה למנוע את חורבנו של העולם.

12 בהזדמנות זו יש לדחות את ההשקפה לפיה ספר תהלים נערך על פי מתכונת מספרית התלויה בלוח השנה: מ' חיוטין, מלחמת לוחות-השנה בתקופת בית שני ועריכת מזמורי תהלים על-פי לוח-השנה, תל אביב תשנ"ג, עמ' 111-177. לדוגמה, עמ' 118: 'במזמור

המלים הוא כזה או אחר אינו אלא גילוי לכאורה. ולראייה: אין בכוחה של שיטה זו להביא את המחקר לתובנות חדשות כנדרש מכל חשיבה מדעית. חובה עוד להעיר כי פרשנות המקרא המודרנית התנערה מכל ניסיון להצביע על כמויות-טקסט כביטוי משמעותי, ועד לעידן המודרני כמעט ולא נמצא חוקר-מקרא אחד (למעט אנשים בעלי רקע דתי ולא אקדמי), אשר טען לקשר בין כמות לבין איכות.

לסיכום: בחקר המספרים במקרא ניתן להבחין בשתי גישות עקרוניות המתפצלות לשיטות-משנה. הגישה האחת עוסקת במספרים המצויים בטקסט, והיא בוחנת אותם לפי אמת-מידה כזו או אחרת. לעומתה, הגישה השנייה מייבאת את המספרים אל הטקסט המקראי 'מבחוץ', ויש לשלול אותה מכל וכל. את המספר שהובא אל הטקסט מבחוץ יש לכנות בשם פסאודו-תגלית, ואת המדע הנלווה לתגליות מעיין אלו יש לכנות בשם מדע כוזב.¹³

ב. שיטת קנוהל

לאחר שהוצגו שיטות המחקר השונות בחקר המספרים ניתן לשוב ולעיין בתרומתו של י' קנוהל לתחום זה. כמובא לעיל, קנוהל סיכם את מחקרו בקביעה כי השירה המקראית ערוכה בתבניות מספריות מחושבות, והערכים המספריים של הצלעות והמבנים מייצגים את שם ה' בדרך של גימטריה. כמו כן סבור קנוהל כי 'האמצעי של שימוש באותיות האלף-בית לשם ייצוג מספרי נשמר בסוד בקרב יוצרי השירות המקראיות במשך יותר מאלף שנה'.

דברי הסיכום של קנוהל מייצגים, למשל, את דיונו בברכת משה לשבטים (דברים לג), שם מחושבות צלעות השירה, ולאחר מכן המלים בחלקי השירה השונים, כדלהלן (עמ' 116): 'ראובן ויהודה: 6 צלעות; לוי: 17 צלעות; בנימין: 3 צלעות; יוסף: 17 צלעות; זבולון ויששכר: 6 צלעות'. ובהמשך שם: 'ראובן ויהודה: 20 מילים; לוי: 52 מילים; בנימין: 12 מילים; יוסף: 52 מילים; זבולון ויששכר: 19 מילים'. כאן קנוהל משער השערה, ביחס למספר המקורי של המילים בדברי הברכה לזבולון ויששכר, לפיה במקור היו בברכה זו 20 מילים, ולאורה של השערה זו הוא כותב: 'עתה מתגלה ההרמוניה של מבנה זה: סכום המילים של הברכות הקטנות במבנה הוא 52 (20 + 12 + 20) והוא זהה אפוא

26 שורות, המרמזות אולי על מספר השבתות החצי-שנתיות.

13 אסטרולוגיה היא דוגמה למדע כוזב. ראו: מ' בר-אילן, אסטרולוגיה ומדעים אחרים בין יהודי ארץ-ישראל בתקופות ההלניסטית, הרומית והביזנטית, מוסד ביאליק, ירושלים תשע"א, עמ' 85-89.

לסך המילים של שתי הברכות הגדולות, הברכה ללוי והברכה לאפרים ומנשה!'. כיוצא בכך מחשב קנוהל את מספר הצלעות והמלים בתהלים פ, ומגיע למסקנה הבאה (עמ' 165): 'דומה כי נתונים אלה יכולים לתמוך בהשערה כי השימוש בתבניות של המספרים 26 ו-17 בצלעות ובמילים של השירה המקראית אכן מייצג את הערכים של השם "יהוה" בדרך הגימטריה'.

ניתן היה להביא עוד מספר דוגמאות מספרו של קנוהל,¹⁴ אך לפי שעה אין צורך בכך, ודי לנו לבחון את שיטתו: מדובר בחישוב מספרי של מלים וצלעות בשירה המקראית תוך הזקקת מספרים אלו לחישובים גימטריים המייצגים את שמו של ה'. ועתה, עם התקדמות הדיון בשיטתו של קנוהל ראוי לעמוד על מקורה, מקור אליו מתייחס קנוהל במפורש בפרק הראשון בהערה השנייה (עמ' 167):

על השימוש בתבניות מספריות סמליות של מילים במזמורי תהלים העיר קספר לבושנה במאמר יסודי ומאלף. ראו לבושנה, טכניקות. ואולם, אני סבור כי תופעה זו אינה מצומצמת רק למזמורי התהלים, וכי היא ניכרת לא רק במספרי המילים כי אם גם במספרי הצלעות השיריות המרכיבות את השירות המקראית'.

לאמור, קודם שאנו מדברים על שיטת קנוהל ראוי לדון בשיטת לבושנה, וכזאת ייעשה להלן. ובכן, קספר לבושנה (1929-), הוא חוקר מקרא הולנדי ממוצא דרום-אפריקאי, בעל הסמכה תיאולוגית ככומר, אשר שימש כפרופסור באוניברסיטת גרונינגן, הולנד, עד לפרישתו ב-1991. לבושנה, כמו חוקרי-מקרא אחרים, הוא בעל השכלה קלאסית ושפות שמיות כאחת, אלא שמשנת 1981 הוא נכנס לעולם המספרים במקרא, ופיתח תורה שלמה העוסקת בחישובי כמיות של הטקסט המקראי. מפליא לגלות שאף כי קנוהל מצהיר על חובו ללבושנה אין הוא מכיר אלא שני מאמרים משל מורו הרוחני, שכן לו הכיר את כתביו בצורה מעמיקה יותר היה מנסח מחדש את המשפט השני (הפותח במלים: 'ואולם, אני סבור'), מן הטעם הפשוט שלבושנה עצמו סבור שהתנ"ך כולו טעון מחקר כמותי, וספרו מדגים זאת היטב.¹⁵ ואגב, לבושנה היה פרופסור ל-Bible

14 לדוגמה: עמ' 88, עמ' 152, עמ' 188 הע' 8, עמ' 197 הע' 40, ועוד. לתשומת-לב מיוחדת ראויה ההערה הבאה (עמ' 210 הע' 51): 'לאור המבנה המספרי הסמלי המתגלה במזמור זה נראה שיש לדרות את כל ההצעות לתיקוני נוסח במזמור שהועלו בספרות המחקר'. לשון אחרת, החישוב הכמותי הוא אמצעי-מחקר הגובר על הפילולוגיה וחקר הספרות.

15 Casper J. Labuschagne, *Numerical Secrets of the Bible: Rediscovering the Bible Codes*, North Richland Hills, Texas: Bibal Press, 2000

(ולא לתנ"ך), וספרו מדגים את תוצאות מחקרו גם ביחס לברית-החדשה.¹⁶ במהלך השנים כתב לבושנה לא-מעט מחקרים במקרא, באנגלית ובהולנדית, העוסקים במשמעות הכמותית של הטקסט, ובהחלט ראוי לראות בלבושנה את מייסד השיטה. את שיטתו מכנה לבושנה 'ניתוח לוגוטכני', והוא מבהיר – בהקדמה לספרו – כי שיטתו לא התקבלה בעולם המחקרי, וכי הוא זכה לגינויים וללעג, עובדה המסבירה מדוע רוב מחקריו הכמותיים לא התפרסמו בבימות המחקריות המקובלות. ראויה לציון העובדה כי לבושנה בספרו נתלה באילן גדול, באוסקר גולדברג (1885 – 1952), לפיו כל התורה כולה היא מערכת של מספרים המייצגים את שמו של ה' (כביכול: רמב"ן בלבושו של אברהם אבולעפיה). לבושנה דן ארוכות בשיטתו של גולדברג, תוך ניסיון להסביר מדוע חוקרי המקרא התעלמו מגולדברג.¹⁷ לבושנה מספק הסברים משלו להתעלמות זו, מבלי-דעת כי עולם המחקר הכיר היטב את גולדברג, לא התעלם ממנו, ואף גזר את דינו.

לא אחר מאשר ג' שלום הגדיר את אוסקר גולדברג וחבורתו כ'מאגינים מטפסיים', ועל גולדברג עצמו הוא כתב ש'יצאה ממנו השפעה כמעט מגנטית'. שלום שידע לא-מעט את נפש האדם, גם ללא הכשרה פורמאלית, אבחן את גולדברג במלים שאינן משתמעות לשני פנים: 'אולי היה סכיזואידי, ובוודאי היה בעל מצבי דמדומים המלאים הזיות ודמיונות'. דודנו של גולדברג, שהכיר את גולדברג בימי נעוריו בברלין, סיפר לשלום על ניסיונותיו עם גולדברג וכן 'על שגעונותיו הפסיכופתולוגיים ועל רצונו העז להשתלט על אנשים. לא חסרו אספקטים דמוניים בנסיונות אלו'. שלום הזהיר את אחד ממכריו מפניו של גולדברג 'המלא חזונות שלטון מאגינים', ועדיין לא נתקררה דעתו של שלום עד אשר הוסיף והעיר ביחס לגולדברג, בלהט של צעיר: 'והייתי נוטה יותר לראות

16 עם זאת, חובה לציין כי לבושנה אינו בקי דיו בחקר הנומרי של הברית החדשה. ראו לדוגמה: John Michell, *The Dimensions of Paradise*, London: Thames and Hudson, 1988, pp. 170-198; George J. Brooke, "4Q252 and the 153 Fish of John 21:11", in: B. Kollmann, W. Reinbold and A. Steudel (eds.), *Antikes Judentum und Frühes Christentum, Festschrift für Hartmut Stegemann zum 65. Geburtstag*, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1999, pp. 253-265. אין כאן מקום לדון באוגוסטינוס ובמחקרים הכרוכים בתולדות הפרשנות הנוצרית.

17 לבושנה (בספרו הנ"ל), עמ' 111-112. בנוסף על כך, בהמשך ספרו הוא מקדיש דיון ל'שימוש לרעה של הנומרוולוגים במספרים' (!), וכך, כביכול, הוא מברל עצמו מהם. לבושנה דן בהמשך (עמ' 159), הן בגולדברג והן בויקטור פֶּנין (1855 – 1942), מתמטיקאי יהודי שהשתמד לאחר ש'גילה' את המספרים הסודיים בברית החדשה.

בו את אחד מנציגי השטן בדורנו.¹⁸ ובכן, גם אם לא נקבל את דבריו אלו של שלום (בשל אופיים הדתי והקיצוני), ברור, אפוא, שטעה לבושנה לחשוב כי ההתעלמות מגולדברג נבעה מ'מצב המחקר', בעוד שהסיבה להתעלמות מגולדברג היתה טיבו המפוקפק כאדם וכחוקר כאחת, בהתאם להערכה של גדול חוקרי הדתות ברור הקודם, הערכה שלא יכלו להתעלם ממנה. מבלי להיכנס כאן לשאלה באיזו מידה מוכנים חוקרים להיכנס לתחומי-מחקר חדשים, כגון המספרים בתנ"ך, חובה לציין כי, למעשה, גולדברג לא היה חוקר, ולא היה לו כל מינוי אקדמי, אלא הוא היה מנהיג של כת דתית,¹⁹ ובמסגרתו של חוג צר של אנשים הביע דעתו על התנ"ך כאסופת מספרים.

ועתה, אחר שהוצג ממציאיה המודרני של השיטה הכמותית, א' גולדברג, בתוספת הצהרתו של לבושנה כי גולדברג הוא מורו הרוחני בתחום המספרים בתנ"ך, הרי שניתן לסכם את שלשלת הקבלה כך: מצד אחד, קנוהל מצהיר על חובו ללבושנה, ומצד שני, לבושנה מצהיר על חובו לגולדברג, ומכאן שקנוהל – מבלי דעת – הולך בשיטת גולדברג. לאמור, אמת בעלת אופי שארלטני ומיסטי מוצגת באיצטלה של אמת מחקרית, וקנוהל המתיימר לעסוק במספרים סודיים ובתורת הסוד ביהדות, מתגלה עתה כחסידו של אדם המלא הזיות. ברם, שיטת קנוהל יתרה על שיטת לבושנה בכך שהיא מוסיפה גימטריה לחישוב הכמותי של המלים, כמו גם חישוב כמותי של הצלעות בשירה. ובכן, לאחר שנבחנו כל שיטות המחקר במספרים כמוסבר לעיל, נמצא ששיטת קנוהל היא צירוף של שתי שיטות-פרשנות למספרים במקרא, שתיהן עוסקות במספרים שאינם קיימים בטקסט, ושתי השיטות – כל אחת בפני עצמה – הוכרו במחקר כנפסדות ופסולות.

18 ג' שלום, מברלין לירושלים, תל-אביב תשמ"ב, עמ' 154, 174-178; ג' שלום, ולטר בנימין, סיפורה של ידידות, תל-אביב תשמ"ז, עמ' 98-100 (שלום כותב: 'ניסוחי גולדברג היו נחרצים ושחצניים במידה בלתי-רגילה, ובעלי ברק לוציפרי מסוים'), 107, 109-110 (בנימין כותב: 'אם יחשפו באחד הימים הבליו של גולדברג באיזה מקום, או אז יגיע הזמן לכך'), 196-197; ב' הוס, 'לא לשאול כל שאלות: גרשם שלום וחקר המיסטיקה היהודית בת ימינו', פעמים 94-95 (תשס"ג), עמ' 57-72 (במיוחד הע' 66); ולטר בנימין – גרשם שלום, חליפת מכתבים, תל-אביב תשס"ח, עמ' 79-80. בעמ' 194 מובאת הערתו של שלום כי התכוון לכתוב ביקורת על ספר אחר משל גולדברג (אשר עיקריה נכתבו באיגרת אישית לבנימין), אך מוסיף: 'את הביקורת לא כתבתי בסופו של דבר, משום שהספר לא הצדיק מבחינתי את הזמן הרב שנדרש לכך'.

19 Manfred Voigts, Oskar Goldberg: *der mythische Experimentalwissenschaftler: ein verdrängtes Kapitel jüdischer Geschichte*, Berlin: Agora, 1992. על פי דמותו של גולדברג עיצב תומאס מאן את דמותו של ד"ר חיים ברייזאכר ביצירתו ד"ר פאוסטוס.

לבושנה רואה באנשי המסורה את אלו שקדמוהו במספור של אותיות, מלים, ופסוקים, ואין הוא יודע שחז"ל קדמו לבעלי המסורה בפעילות מעין זו, אף אם הם, דרך כלל, לא פירשו את המספר שמצאו בטקסט. על כל פנים, ניתן לראות בשיטתו של לבושנה ניתוח כמותי של טקסט מקראי נתון, תוך הערכה מחודשת של הטקסט, והתפעלות ממבנהו, בהתאם לכמויות המלים שבו; היופי והאיכות מצויים בכמויות, ואלו נמדדות במספרים. קנוהל, אפוא, הלך בדרך קודמו, אך עם שתי תוספות: (1) מספור של צלעות; (2) חישובי גימטריה. אשר לחישוב מספרן של הצלעות בשירה, ניתן לחשוב כאילו מדובר בפיתוח תורתו של רוברט לואת' (1710-1787), הראשון שעסק בשירה המקראית וצלעותיה. כביכול, לואת' גילה את חשיבות הצלעות בשירה, ובא קנוהל וגילה את חשיבות מספרם של הצלעות. ואולם, למעשה, אין לראות במספור הצלעות אלא מקרה פרטי של מספור הכמויות בטקסט, כגון אותיות או מלים, כך ששוב ניכר כאן ניסיון להפוך כמות לאיכות, וכבר הוסבר לעיל כי אין שחר לגישה זו. ובאשר לגימטריה, כותב קנוהל תחת הכותרת: 'המשמעות הסמלית של המספר 52 בברכת משה' את הדברים הבאים (עמ' 121):

כזכור, המספר 52 מיוצג שלוש פעמים במספרי המלים של מבנה זה... לאור המרכזיות של תיאורו של בנימין כבן האהוב של האל, נראה כי המספר 52 מסמל כאן את הערך המספרי של המילה "בן"... והנה, המספר 52 הוא לא רק הערך המספרי של "בן", אלא הוא שווה גם לערך המספרי של "נב" (נ=50, ב=2). כלומר, הערך המספרי של שם המרכז החדש של משפחת כוהני שילה בנחלת בנימין זהה לערך המספרי של המלה "בן" וגם לערך מספרי כפול של השם יהוה.

אכן, דבריו של קנוהל נכונים מבחינה חשבונית, אך שגויים מבחינה לוגית. נכון הדבר ש'בן' שווה ל'נב', אך 'בן' שווה גם ל'בהמה', ועל פי ההיסק הלוגי של קנוהל ראוי ללמוד מגימטריה זו שמה היה רועה-צאן, והוא רמז לכך בשירתו, מעין קולופון. יתרה מזו; 52 אינו רק פעמיים שם ה', אלא גם פעמיים 'אחד' ופעמיים 'אהבה'. כלומר, ניתן בקלות להפוך את 'התגלית המדעית' של קנוהל לתשתית של דרשה לחתונה ש'המקום' (בגימטריה: 191), ה'ימָצָא ל'קנוהל' (=191), 'ההוא או חלם החלום' (=191). לשון אחרת, דבריו של קנוהל, הנראים נכונים כשהם לעצמם, מייצגים היקש לוגי מוטעה (שאם לא כן תיקבע הגימטריה שפרופסור באוניברסיטה הוא חולם חלומות). בעניין הגימטריה יש להוסיף עוד הערה כרונולוגית. קנוהל מתארך את השירה המקראית לתקופה מוקדמת יחסית, ויחד עם זאת הוא כורך שירה זו

עם גימטריה. ברם, גימטריה לא הומצאה קודם להתפתחות הכתב ביוון (במאה השביעית לפנה"ס), ואף המחפשים גימטריה במסופוטמיה, אינם מוצאים אותה בוודאות עד בואם לדון בברוסוס הבבלי אשר פעל במאה השלישית לפני הספירה, בהתייחסו למלים ביוונית.²⁰ בהקשר זה חובה להוסיף שגם אם תימצא הוכחה ברורה לכך שבמסופוטמיה השתמשו בגימטריה במקביל ל'תקופת המקרא', הרי שעדיין אין בכך כל ראייה כדי להוכיח ששימוש כזה היה ידוע גם בישראל ויהודה, כשם שידיעת המתמטיקה והאסטרונומיה במסופוטמיה אינה מלמדת דבר על ידע מסוג זה בישראל 'המקראית'. מכאן שקנוהל, המייחס גימטריה כערך המשקף את הטקסט המקראי בתהליך כתיבתו, חוטא באנכרוניזם. לא זו אף זו; בתולדות מדעי היהדות היו ניסיונות קודמים להשתמש בגימטריה, וכולן נדחו בצורה חד-משמעית,²¹ וחבל שחוקר במדעי היהדות מתעלם מכך ומאמץ אל חיקו שיטת-מחקר פסולה, ובבחינת מוסיף חטא על פשע נזקק הוא גם למחקר הכמותי כאילו שיש בו ממש.

ג. הערות מתודולוגיות לסיום

מבחינה מתודולוגית ראוי להעיר כאן הערות נוספות. ראשית, הערה ביחס לכינוי אותו מייחס קנוהל למספרים המקראיים: 'מספרים סודיים'. ככלל, יש לדחות את עמדתו של קנוהל (הנסמכת, גם אם שלא במוצהר, על שיטת ר' אברהם אבן עזרא), כי יש במקרא סודות אותם אמור החוקר לחשוף. גישה ימית-בינאית זו – לפיה קיים בטקסט סוד אותו גילה הפרשן – מעמידה את הפרשן במקור הדיון והופכת אותו לגיבור תרבותי, כביכול, בעוד שבמוקד המחקר יש להעמיד את הטקסט המתפרש ולא את הפרשן הגיבור. במחקר המודרני של הספרות, והתנ"ך בכלל זה, אין מקום להגדיר מושג מסוים המופיע בטקסט כמושג 'סודי', שכן מבחינה פרשנית אין הבדל בין המפרש שם-עצם, למפרש שם-פועל, ולמפרש שם-מספר. הגדרת מספר כ'סודי' היא סוג של מניפולציה – על הטקסט, ולמעשה: על הקורא – לפיה יגדל כוחו של פרשן הטקסט אם יציג את הכתוב המקראי כסודי, ולאחר מכן יגלה את סודו.²² דא עקא, כל

E. Frahm, *Babylonian and Assyrian text commentaries: origins of interpretation*, 20 Münster, Germany: Ugarit, 2011, pp. 76-79

21 מ' בר-אילן, "ביקורת על) רחל אליאור, מקדש ומרכבה, כוהנים ומלאכים, היכל והיכלות במיסטיקה היהודית הקדומה, ירושלים: מאגנס, תשס"ג", מועד יד (תשס"ד), עמ' 114-131; ב' בר-כוכבא, "האיסיים היו גם היו", תרביץ פ (תשע"ב), עמ' 275-308 (במיוחד: 277 הע' 8).

22 גישה זו אל הטקסט, חיפוש סודות בטקסט המכונן, המכונה הרויזה או arcanization, אינה

המספרים בהם עוסק קנוהל הם מספרים שאינם בכתוב המקראי, ונמצא שקנוהל חוטא פעמיים גם בתחום זה: תחילה הוא מעניק מספר לטקסט נטול-מספר, ולאחר מכן הוא מגדיר מספר זה כ'סודי' (כביכול כדי לומר בהמשך: ראו איזה גיבור אני, חשפתי את סודות הטקסט!).

שנית, מחקר טוב מבוסס על תובנה חדשה המצליחה להאיר באור חדש את המקור המבוקר ולהפיק ממנו נתונים חדשים, בעוד שאין דרך בה חישוב כמותי ייהפך למחקר איכותי. איכות ספרותית נקבעת באמצעות עיון בטקסט, והעובדה שבמספר זה או אחר של מלים בוצעה יצירה ספרותית כלשהי, לעולם תישאר עובדה כמותית אך לא איכותית. לאמור, ה'תגלית' של קנוהל-לבושנה-גולדברג אינה מקדמת את המחקר אלא מוסיפה פרט צורני חיצוני-שולי, ומעניקה לו צביון של חשיבות, בעוד שמדובר באקראיות. שיטת 'מחקר' זו מציעה תבנית בתוך אקראיות, אף כי, למעשה, תבנית זו היא אשלייה מחקרית; מספר שלא קיים בטקסט ואינו ראוי לדיון (ואזכורו יהיה תקף מבחינה ספרותית רק במקרה בה הצורה גוברת על התוכן, כגון ב'מרובעים' או בסונטה).²³

שלישית, יש להבחין אבחנה של ממש בין פרשנות נומרולוגית לבין פרשנות מספרית (גימטרית, צפנים או כמותית), אבחנה הנעשית באמצעות עימות בין השיטות: (1) הפרשנות הנומרולוגית עוסקת במספר קיים בטקסט לעומת הפרשנות הכמותית המייבאת מספר מבחוץ; (2) הפרשנות הנומרולוגית טוענת שמספר המובא בטקסט הנראה אקראי הוא בעל-משמעות (לדוגמה: 127), תוך ניסיון לפרשו, בעוד שהכמותית טוענת כי בתוך התבנית האקראית מסתתר מספר בעל-משמעות אותו יש לחשוף ולאחר מכן לפרש. במאמר המוסגר יצוין כי הפרשנות הנומרולוגית אינה עושה שימוש במונח 'מספר טיפולוגי', מונח שהוחדר למחקר בעידן המודרני, וזאת מפני שאף כי הכל יודעים, כיום, כי 40, 60, ו-1000, למשל, הם מספרים טיפולוגיים, הרי שאין בכוחה של הגדרת מספר כ'טיפולוגי' כדי לבאר מדוע מספרים אלו לא יוחלפו אחד בשני (כגון: מדוע לא הלכו ישראל במדבר 60 שנה? מדוע לא תיהפך נינווה בעוד 3 יום (כבנוסח הפשיטתא)?).

פרי של המחשבה הרבנית, אלא תוצר של חשיבה ניאופלטונית (במקרה של ראב"ע), שיש בה יותר משמץ של פיתגוריאניזם, וניאואריסטוטליאניזם (במקרה של הרמב"ם). ראו: מ' בר-אילן, "עולמם הסודי של אנשי קומראן וחכמים", שנתון למקרא ולחקר המזרח הקדום יא (תשנ"ה), עמ' 285-301; מ' אידל, שלמויות בולעות: קבלה ופרשנות, תל-אביב תשע"ב, עמ' 19-51, 286-314.

23 הדוגמה המקראית לכך היא ספר איכה בו ארבעת פרקיו הראשונים עשויים בסדר אלפביתי, ומכאן נגזר אורכם 22, או 22 X 3. לעומתם, פרק ה אינו עשוי בסדר אלפביתי ואורכו – 22 פסוקים – מצריך דיון. כיוצא בכך הוא קהלת ג בו 28 עתים (וראה בפירושו ראב"ע).

סיכום

העולה מכל האמור לעיל הוא שאת כל דבריו של קנוהל בתחום המספרים יש לדחות מכל וכל; התגלית שלו אינה תגלית, ושיטתו היא דוגמה למדע כוזב. הרמב"ם, בפרשו את טעמי המצוות טוען טענה קטגורית כנגד מי שמנסה למצוא טעם למספר הקרבנות, וכה דבריו:

... אבל מה שיש להדגים בו באמת מעניין הפרטים הוא הקרבן, שהציווי בהקרבת הקרבן יש לו תועלת גדולה ברורה כמו שאבאר, אבל היות הקרבן הזה כבש וזה איל, ושיהיה מניינן מניין מסוים, לזה אי אפשר ליתן טעם כלל, וכל מי שמעסיק עצמו לדעתי בהמצאת טעמים לאחד מהפרטים הללו, הרי הוא הוזה הזיה גדולה, שאינו מסלק בה זרות, אלא מוסיף זריות, וכו'.²⁴

אחר הדברים האלה נעלה מכל ספק מה אומר היה הרמב"ם על מי שסופר מלים או פסוקים, ומפרש את המשמעות של המספרים שהתבררו לו. על אבחוננו של ג' שלום את א' גולדברג לא ניתן אלא לומר כי כיוון לדעת גדולים. מה היה ג' שלום אומר על פרופסור, באוניברסיטה בה היו לו מניות-יסוד, שאימץ את שיטתו של גולדברג – קל לנחש.

על פי עקרונות פרשנות הטקסט המודרניים אין בתנ"ך מספרים סודיים, וכשם שאסור לפרשן לייחס לטקסט תכנים שאין בו, כך אסור לפרשן לייחס לטקסט מספרים שאינם בו. על גבי כריכת ספרו של קנוהל כתוב, בהתייחסות למחקרו, כי 'השלכותיו עשויות לשנות בצורה מכרעת את הבנת ההתפתחות של תורת הסוד ביהדות'. ברם, צר לי לקבוע כי אין ממש בדברים אלו. מלבד זאת שהדברים מעוררים כמה תמיהות כאחת, הרי שלא רק שאין בספרו של קנוהל כל תרומה לתורת הסוד היהודית העתיקה, אלא שיש בו בשורה רעה למדעי היהדות.

כאמור לעיל, מאמר זה אינו מתייחס לשאר טענותיו של קנוהל.²⁵ אם גם הן מיוסדות על טיעונים מופרכים, הרי למרבה הצער הבשורה למדעי היהדות קשה עוד יותר.

24 משה בן מימון, מורה הנבוכים (תרגום וביאור: י' קאפה), ירושלים תשל"ב, עמ' שלה-שלו.
 25 כגון: 'הקרב הנמצא ברקע של מזמור סח הוא העימות הצבאי בין מרנפתח לישראל... בשנת 1208 לפני הספירה' (עמ' 69); 'זהו התרחש באזור שמצפון לינועם, כלומר ברמת הגולן ובסביבתה' (עמ' 70); 'הר בשן הוא הר חרמון, שכוונה "הר האלוהים" ובו נעבד האל שכוונה בשמות רבים ובהם השם "סיני" ... צורה עברית של השם "סיני" אל הירח של חרן שעתה זוהה עם "אלוהים" (עמ' 140); "ים סוף... הוא אגם החולה המכוסה בסוף" (עמ' 141).